bitmemişliğin ölümsüzlüğü: iki yapının hikayesi

Nevzat Oğuz Özer

Yasemen Say Özer

2010 yılının Eylül ayı idi, o seneki kazı sezonunun son günlerinde, arkeoloji ile 40 yıllık birlikteliğimizin en heyecanlı tecrübesini yaşıyorduk: Milas kent merkezinde, define avcıları tarafından birkaç yıl önce (olasılıkla 2007'de) bulunmuş bir mezara onların karot aletleri ile açtıkları delikten girmiş, doğrudan mezar odasının içine, devasa bir lahdin tam üstüne inmiştik. İçerisi oldukça etkileyiciydi. Oda, üst seviyede duvar resimleri ile süslenmişti. Ortada, bütün yüzleri yüksek rölyeflerle bezenmiş bir lahit duruyordu.

Tabii ki küçük buluntular, hediyeler vesaireden eser yoktu. Ayrıca hırsızların zemini delerken kullandıkları karot aletinin soğutma suyundan dolayı duvar resimleri büyük ölçüde tahrip olmuştu[1]. Kaunos Kazısı başkanımız Prof.Dr. Cengiz Işık mezarın bilim heyetindeydi ve bizim burada olma sebebimiz de buydu. 2 yıl boyunca bu alanda fahri olarak çalıştık. Bu süre içinde gerekli olan etüd ve uygulamaları yaptık[2]. Alan, Milas'ta eski kentin içindeydi, dolayısıyla mezarın üzerinde geleneksel bir doku da vardı. Bununla ilgili tespitler yaptık. İnsanlık tarihinin bütün katmanlarının üst üste olduğu eşsiz bir alanda çalışmak, alanı bir bütün olarak değerlendirmek temel amacımızdı. Zaman içinde yapının hikayesini de arkeolog dostlarımızdan öğrendik. Bu hikaye, yapının kendisinden daha da heyecan vericiydi.

birinci yapı: uzunyuva

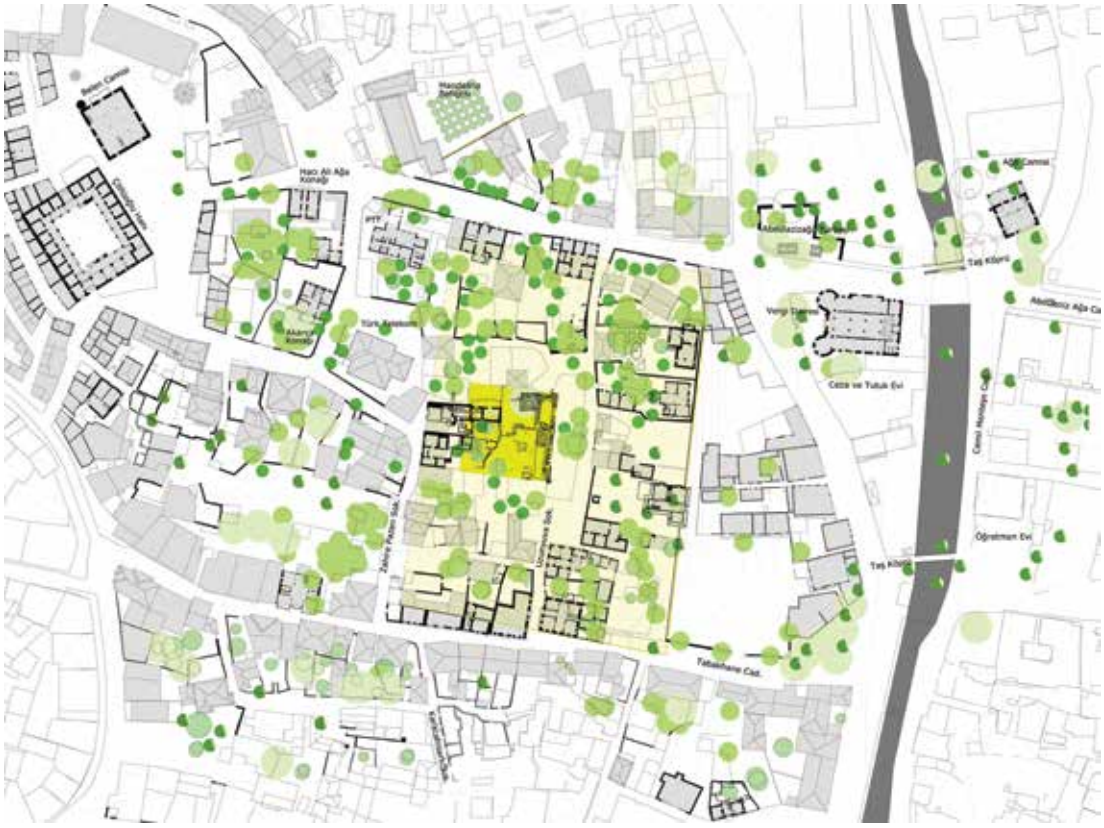
Milas, Hisarbaşı Mahallesi'nde, etkileyici bir duvar ve onun üzerinde yükselen bir korint sütunu... Bu sütunun üzerindeki leylek yuvası yüzünden buraya "Uzunyuva" denilmekte. Duvar 3,27 m yüksekliğinde ve 32 m uzunluğunda. Bu görünen duvar, 32,5x38,5 m boyutlarındaki bir yapının ön duvarı. Bu yapı, 130x80 m'lik büyük bir terasın ortasında yer almakta. Duvarın üzerinde görülmekte olan korint sütunu İ.S. 1.yüzyıla (Augustus Döne-

1

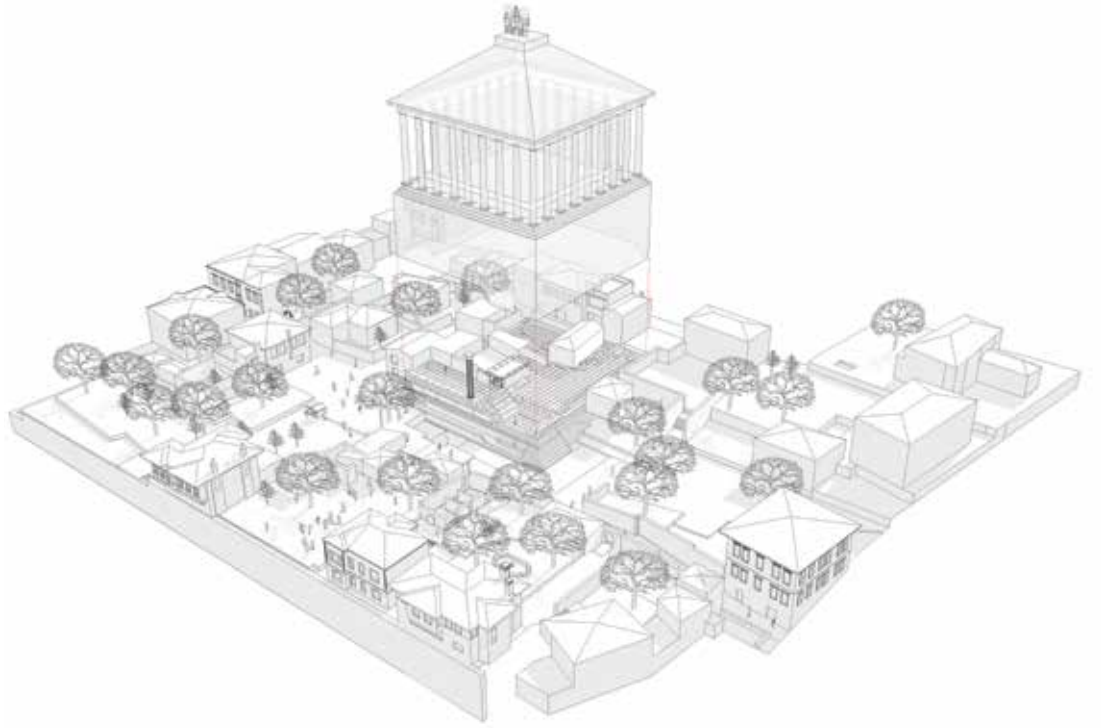
mi) ait[3]. Ancak duvar, çok daha eski bir döneme, Klasik Çağa, İ.Ö. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmekte[4].

Yapı, kutsal bir yapı, hatta bir tapınak olarak değerlendirilmiş.Hatta modern dönem bilim insanları dahi bu yapının bir tapınak olduğunu düşünmüşler ve öyle yazmışlar. Hemen hemen tüm bilimsel kaynaklarda yapı bir tapınak olarak tanımlanıyor. Bunda hiç kuşkusuz, üstünde dikili olan korint sütununun da payı var. Yapının bir anıt mezar olduğunu ilk öne süren, bunu detaylı bir yapı incelemesi ile ortaya koyan Prof.Dr. Frank Rumscheid olmuş. 2006'da Paris'te yapılan bir sempozyumda[5] Rumscheid, alttaki duvar ile üstteki sütun arasında bir ilişki olmadığını, daha doğrusu bu iki yapısal elemanın çağdaş olmadığını iddia etmiş. Hatta daha da ileri giderek, bu yazıya da ilham kaynağı olan konuyu ilk

2

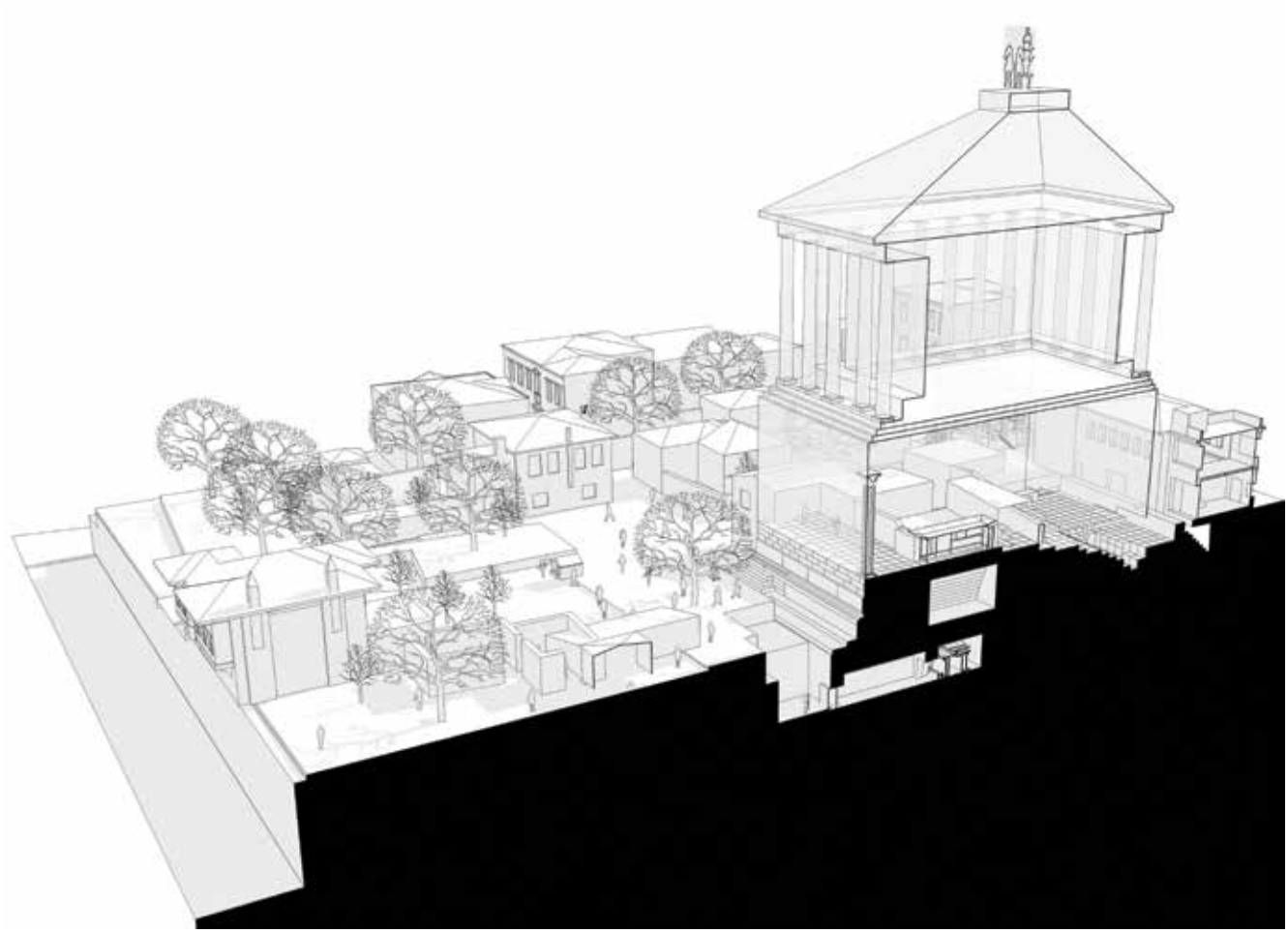
3

1 Lahitten detay (Fotoğraf: Cengiz Işık).

2 Uzunyuva ve çevresi (Yazarlar tarafından derlenmiştir).

3 Uzunyuva ve çevresindeki mahalle (Yazarlar tarafından modellenmiştir).

4

5

o dile getirmiş; dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Halikarnassos'daki Maussolleion ile bağlantısını kurmuş. Rumscheid, iki yapıyı birbiriyle karşılaştırmış ve büyük benzerlikler içerdiklerini bulmuş. Örneğin iki yapı da dıştan dışa aynı ölçülerde: 32,5x38,5 m. Diğer taraftan, iki yapının detaylarını (*Lesboskymation*ları) karşılaştırmış ve büyük benzerlik içerdiklerine, hatta tıpatıp aynı olduklarına karar vermiş. Rumscheid, yapının olasılıkla Maussolleion'dan önce inşa edilmeye başlandığını ancak yarım bırakıldığını söylemiş. Ona göre bu yapı yarım kalmış bir "*Proto Maussolleion*". Dolayısıyla aynı mimar tarafından tasarlanmış olmalı: Maussolleion ve Priene'deki Athena tapınağını da tasarlayan *Pytheos.*

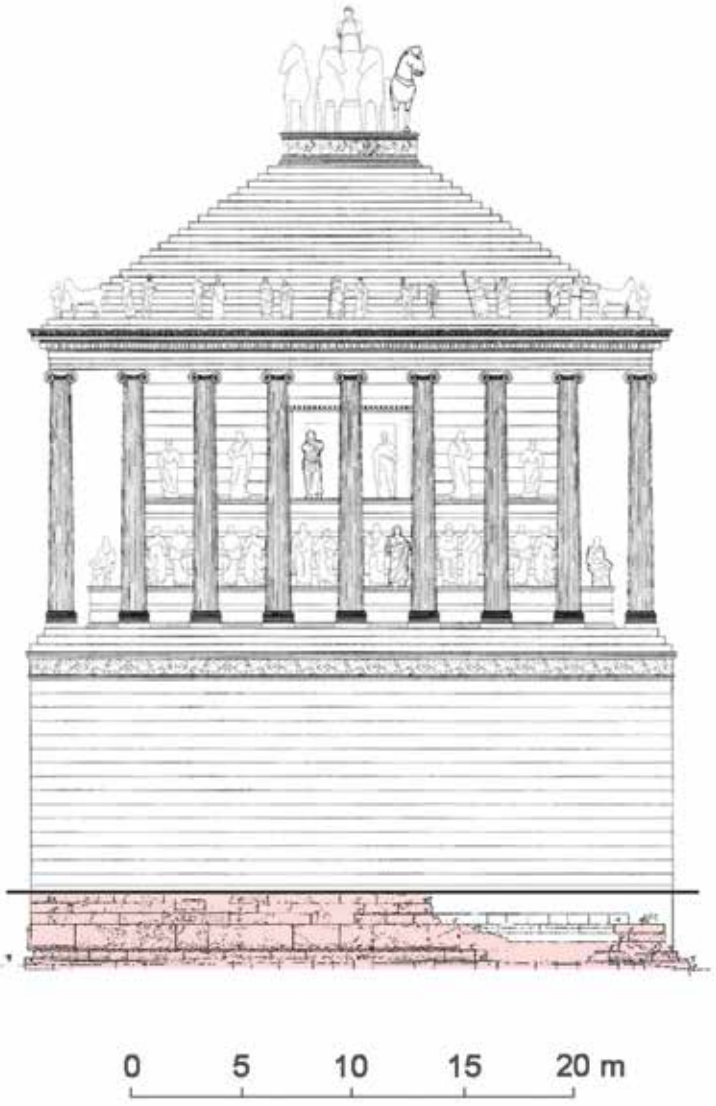
Bugün, yapının neden yarım bırakıldığı ile ilgili bir gerekçe henüz bulunabilmiş değil. Ancak bunun politik bir gerekçesinin olabileceğini düşünmek herhalde çok ileri giden bir yorum olmaz. Yani oğul Maussollos, babası Hekatomnos'un Milas'taki mezarını, olasılıkla o öldükten sonra, yarım bırakmış, kendi mezarını ise aynı mimara, aynı tasarımla sonuna kadar inşa ettirmiş. Milas'taki Anıt Mezar,

içinde lahitin de olduğu mezar odası inşa edildikten sonra yarım bırakılmış. Ancak bir mezar olarak günümüze kadar işlevini sürdürmüş.

ikinci yapı: maussolleion

Maussolleion, ünlü Karya Satrapı Hekatomnos'un oğlu Maussollos için yaptırılmış. Kendi yönetimi zamanında İ.Ö. 355'te yapıya başlanmış; ölümünden sonra (İ.Ö. 353) karısı, aynı zamanda kız kardeşi Artemisia, anıtın yapımını sürdürmüş; onun da ölümünden sonra (İ.Ö.351) Maussollos'un diğer kardeşleri inşaata devam etmişler. Antik yazarların anlattıklarına göre Maussolleion, dört bölümden oluşmakta. En altta, yüksek bir kaide (podyum); onun üzerinde uzun kenarlarında on bir, kısa kenarlarında dokuz olmak üzere 36 İon sütunlu tapınak şeklinde bir bölüm, onun da üzerinde 24 basamaklı piramit şekilli bir çatı ve en tepede dört atın çektiği araba içinde Maussollos ve Artemisia'nın heykelleri yer almakta. Anıtın yüksekliği konusunda Latin yazar Plinius bilgi vermekte[6]: "Maussolleion'un yüksekliği 180 İon ayağı" (yaklaşık 55 m). Antik yazarlar yapının mimarının Pytheos ve Satyros olduğunu kaydetmekte. Vitruvius, İ.Ö. 4. yüzyılın en önemli dört heykeltıraşının bu yapıda çalıştığını aktarmış; doğuda Skopas, batıda Leokhares, kuzeyde Bryaksis ve güneyde Timotheos. Bryaksis, Karyalı, o bölgenin bir sanatçısı, diğer sanatçılar Yunanistan'dan getirilmiş. Dört atlı arabayı (Quadriga) ise Mimar Pytheos'un yaptığı söylenmekte[7].

Anıtı ayakta son görenlerden biri İ.S. 12. yüzyılda yaşayan Piskopos Eustathios. Geç Bizans çağına kadar ayakta kalmasının sebebi bir tapınak değil, bir mezar olması, dolayısıyla 8. ve 9. yüzyıldaki "İkonaklazm"dan etkilenmemesi olarak görülmekte[8]. Bu da anıtın 1500 yıl ayakta kaldığını göstermekte. Bu tarihten sonra anıtın bir deprem sonucu yıkıldığı sanılmakta. 1402'de Saint Jean şövalyeleri Bodrum'a geldiklerinde anıtı yıkık olarak görmüşler. Alman şövalye Mimar Henry Schlegelholt tarafından anıtın taşları kullanılarak bugünkü Bodrum Kalesi inşa edilmiş[9]. Çukurun en derin yerinde bulunan asıl mezar odası, o çağda şövalyeler tarafından bulunamadığı için, yok olmaktan kurtulmuş. 1522 yılında Saint Jean şövalyeleri, kalelerini güçlendirmek amacıyla çevrede kale yapımında kullanılmak üzere eski yapı taşları aramışlar.

6

Maussolleion, son tahribata bu tarihlerde uğramış[10]. Kalenin güçlendirilmesinde görev alan şövalyelerden La Touret, mezar anıtının tahribini hatırasına yazmış. Günümüzde kiremit bir çatı altında kısmen korunmaya çalışılan 12 basamaklı merdiveni nasıl bulduklarını, mezar odasına giden koridorun iki yanındaki heykelleri ve kabartmaları nasıl önce hayranlıkla seyredip sonra da parçaladıklarını anlatmakta. Tam mezar odasına girecekleri zaman paydos borusunun çaldığını; asıl odaya girmeden kaleye döndüklerini, ertesi gün geldiklerinde ise mezar odasının açıldığını, her yerde parçalanmış halde kıymetli kumaşlar ve altın ziynet eşyaları gördüklerini anlatmış[11].

1846 yılında Lord Stratford Canning (Türkiye'de bulunan İngiltere Büyükelçisi), Padişah Abdülmecit'ten aldığı izinle, Bodrum Kalesi'nin duvarlarında görülen Maussolleion kabartmalarını Londra'ya götürmüş[12]. Araştırmacı Charles Thomas Newton,

4 Uzunyuva anıt mezarının mezar odasını gösteren kesiti. Modelin şeffaf olarak gösterilen kısmı, anıt mezarın, tamamlansaydı olası mimarisini ifade etmektedir. (Yazarlar tarafından modellenmiştir).

5 Maussollos ve Artemisia'nın heykelleri: Kaynak:

6. Rumscheid'in, Hoefner'in restitüsyonu ile Uzunyuva'nın rölövesini birleştirdiği çizim. Kaynak: Frank Rumscheid, "Maussollos and the Uzun Yuva in Mylas: An Unfinished Proto Maussolleion at the Heart of a New Urban Center", Hellenistic Karia Bonproceedings of The First International Conference on Hellenistic Karia - Oxford, s. 95, fig. 28, 29 June - 2 July 2006.

1856-1857 yıllarında burada yaptığı kazı sırasında bulduğu kabartmaları, Maussollos ve Artemisia'nın heykellerini ve dört atlı arabanın parçalarını British Museum'a taşımış.

Bugün ise, bu anıt yapıdan geriye hemen hemen hiçbir şey kalmamış. Sadece birkaç heykel parçası ile anakaya üzerindeki izlerinin dışında. Acaba bu yapının ya da içinde yatan Maussollos ile Artemisia'nın şansızlığı Saint Jean şövalyeleri ile karşılaşmış olmaları mıydı? Ya da ikonik bir yapı olması, dikkat çekmesi, orada burada yazılıp çizilmesi, bilinir ve görünür olması mıydı? Eğer, "bitmemiş ikiz kardeşi" korunmuş bir şekilde bulunmamış olsaydı, olasılıkla bu konuşulmayacaktı bile. "Binlerce anıtın, mezarın hatta en basit yapıların başına gelen şey, bu yapı için de sözkonusu olmuş" deyip geçecektik. Yani yapıldıktan kısa bir süre sonra, olasılıkla Hekatomnid ailesinin politik etkisi sona erince, ilk fırsatta yağmalanacak ve soyulacaktı. Bir süre sonra da taşlarına kadar tüketilecekti. Çünkü işlevi kalmamış bir şeyin hayatını sürdürmesi beklenemez.

Milas'daki bitmemiş öncül yapının ve içinde yatan olasılıkla baba Hekatomnos'a ait olan naaşın şansı ise bitmemiş olması idi. Bitmemişliğin yarattığı muğlaklık yaşamın değişen kuralları ve şartlarına daha kolay uyum mu sağlamıştı? Bir yapının yaşaması için bitmemişliğin getirdiği bir avantaj var mıydı? Uzunyuva'nın hiç bir yerde resimleri, tanımları ayrıntılı tarifleri olmadı, tarihte anılmadı, kimseyi de etkilemedi, ancak hayatta kaldı. Bugün ise duvar resimleri ile, duvar işçiliği ile, rölyefleri ile günümüze kadar korunmuş Uzunyuva, dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Maussolleion'a sağlam bir referans noktası olabiliyor.

"yapı"nın kalıcılığı;
bir de "anıt mezar" olursa...

Bir "yapı"nın bazı temel özellikleri vardır. Bu özellikler onu statik-durağan bir unsur haline getirir. Zaman ise her şeyi değiştirir. Bu özelliği ile "yapı" akıntıya karşı yüzen bir tekne gibidir. Zaman kendisine uyanları yaşatır, uymayanları ise yok eder. Bu yüzden "yapı"lar yapıldıktan kısa bir süre sonra değişmeye başlar, kentler ise üst üste kurulurlar. Hele bu yapı, bir anıt mezar olursa, tarih çok daha acımasızdır. Çünkü anıt mezarlar her şeyden önce bir öğretiyi ifade ederler; bir öğretinin mimariye dönüşmüş halleridir. Öğretiler ise ileriye veya geriye doğru sürekli değişirler. Düşünün bir kere, ünlü Karya Satrapı, ölümsüz, tanrısal Maussollos'un anıt mezarının akıbetini; yapıldıktan yaklaşık 1500 yıl sonra (o zamana kadar şöyle ya da böyle yaşadığını kabul edelim) denizden gelen ve bambaşka bir öğretinin savaşçıları[13] tarafından kendilerine kale yapmak için darmadağın edildiğini. Tarih önünde, babasının mezarını yarım bırakıp, kendi mezarını yaptıran Maussollos, bu konuda ne kadar haklıysa, 1500 yıl sonra denizdeki hakimiyetlerini korumak için Bodrum Yarımadası'na bir kale inşa ettiren ve bunun için Maussolleion'un taşlarını söken Saint Jean şövalyeleri de o kadar haklıdır.

"yaşam"ın dayanılmaz cazibesi;
bir "yapı" için bile...

Bir canlı varlık için hayatta kalmak, hayata tutunmak, her şeye rağmen çok önemlidir. Hatta bütün sosyal, fizyolojik ve psikolojik özellikleri bunun için programlanmıştır. Yaşamın her aşamasında bir canlının temel taşları kendini yenibaştan kurar. Amaç yaşamda kalmaktır. Değişir, dönüşür ve uyum sağlar. Bir yapı içinde yaşamak çok önemlidir. O da yapıldığı andan itibaren değişmeye başlar. Değişebildikçe de yaşama tutunur.

son söz; bitmemişliğin ölümsüzlüğü

Hekatomnid'ler Karya Bölgesi'nde hüküm süren doğu ile batı sentezine inanmış güçlü ve yerel bir hanedandı. İ.Ö. 4. yy'da güçlü iki kültürü, Pers kültürü ile Yunan kültürünü birleştirmiş ve bir sentez oluşturmuşlardı. Anadolu'nun oldukça dağlık olan ve komşu İyonya ile karşılaştırıldığında tarım alanları oldukça fakir olan bu bölgesinde, günümüze kadar ulaşabilmiş saygın bir yapı kültürü geleneğini geliştirebilmişlerdi. Bu yazıda sözkonusu edilen anıt mezarlar, kuşkusuz bu geleneğin günümüze ulaşmış ya da ulaşamamış sözcüleridir. Ulaşsınlar ya da ulaşamasınlar, bu miras oldukça ders verici, evrensel ve zaman üstü unsurlar içermekte. Kendilerine ne kadar tanrısal özellikler atfetseler de, bu insanlar ölümlüydü ve insani zaafları vardı. Bir anıtın yarım bırakılması bunun en açık delilidir. Tarih bize göstermiştir ki; yarım bırakılmışlık bir anıt için bir olumsuzluk gibi görünse de, bitmemiş olan, tamamlanana göre hayata daha kolay adapte olmuş, uymuş, değişmiş, dönüşmüş ve yaşayabilmiştir. Tamamlanan ise kendi yarattığı etkinin gücü

altında ezilmiş, taşlarına, sütün tamburlarına profillerine, duvarlarına giydirilen ve belirli bir zamana ait olan ruh onun yaşamasına değil, ölümüne yol açmıştır. Sonuç olarak "Bitmemiş Olan"ın zamana karşı verilen bu mücadelenin galibi olduğunu söyleyebiliriz. Unutmayalım ki ne olursa olsun bir anıtın birincil amacı "ölümsüz" olmaktır. Uzunyuva Anıt Mezarı, kapı taşı ile, dromosu ile, mezar odası ile, duvar resimleri ile, lahdi ile, her şeye rağmen yaşamaktadır.

1 Duvar resimleri hakkında daha fazla bilgi için bkz; Cengiz Işık, "*Die Wandmalereien in der Grabkammer des Hekatomneions Beobachtungen zu Figurentypen, zur Komposition, İkonographie und zum Stil*", *Asia Minor Studien 91,* Christian Bornemann, 1-107, 2019.

2 Ağustos 2010, kısmi koruma çatısının tasarlanması ve inşası; Ekim 2010, alanda bir ön tespit çalışması yapılması; Kasım 2010, Lahit koruma kasasının tasarlanması ve inşası, Lahit odası aydınlatması; Aralık 2010, Ziyaretçi merkezinin tasarlanması; Aralık 2010, işin kurgusunun yapılması; Eylül 2011, Koruma çatısının tasarlanması; Kasım 2011, Koruma çatısı için bir öğrenci yarışmasının düzenlenmesi.

3 Frank Rumscheid, "Maussollos and the Uzun Yuva in Mylas: An Unfinished Proto Maussolleion at the Heart of a New Urban Center", *Hellenistic Karia Bonproceedings Of The First International Conference On Hellenistic Karia*, Oxford, s. 69-102, 29 June - 2 July 2006.

4 Rumscheid, bir önceki dipnotta adı geçen yayınında, yapıyı mausoleion ile teknik, stilistik, tipolojik şehircilik açısından karşılaştırmakta ve ikisinin arasında büyük benzerlikler bulmakta, hatta daha ileri giderek mimarisi hakkında elimizde insitu kalıntı kalmamış mausoleion restitüsyonunu yapmak için, Uzunyuva anıt mezarını kullanmaktadır. A.g.e., s. 94-95.

5 Hellenistic Karia Bonproceedings of the First International Conference On Hellenistic Karia - Oxford, 29 June - 2 July 2006.

6 *Pliny,* Natural History, Volume X: Books 36-37, Translated by D. E. Eichholz, Loeb Classical Library 419, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1962.

7 Antonio Corso, "The Masters of the Mausoleum of Halicarnassus", *Journal of Intercultural and Interdisciplinary Archaeology,* Dr. Antonella D'Ascoli, s. 109-121, 2019.

8 Charles Thomas Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus, and Branchidae*, Day & Son, s. 72, 1863.

9 a.g.e., s. 646.

10 a.g.e., s. 648.

11 William B. Dinsmoor, "The Mausoleum at Halicarnassos, II . The Architectural Design", *American Journal of Archaeology* Vol. 12, No 2, Prof. Harold N. Fowler, s. 161, 1908.

12 Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları*, çev. Can Yücel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 133-136, 1999.

13 Kudüs'teki St. Jean (Aziz Yuhanna) Kilisesi yakınında bir dinsel dayanışma örgütünce hasta hacıların tedavisi amacıyla işletilen hastanenin gelişmesiyle ortaya çıktı. 1099'da Haçlıların Kudüs'ü fethetmesinden sonra, hastanenin başrahibi Gerard, Kudüs'teki çalışmalarını yoğunlaştırdı. Provence'lılarla İtalyanların Filistin yolu üzerindeki kentlerinde hanlar kurdu. Hastanede tedavi gören bazı haçlı şövalyeleri mallarının bir bölümünü buraya bağışladı; bazıları ise Kudüs'te kalıp, hastaneye hizmet ettiler. Böylece zenginleşen hastane, hasta ve yoksullara hizmette olduğu kadar Müslümanlara karşı savaşta da etkin ve güçlü bir kurum durumuna geldi. Selahaddin Eyyübi orduları tarafından Hıttin Savaşında büyük bir yenilgiye uğramalarına rağmen etkinlikleri devam etti. 1291'de Akka'nın düşüşü ve Haçlı Prensliklerinin ortadan kalkması üzerine, mezhep üyeleri bir gün yeniden fethetmek umuduyla Filistin'e yakın olabilmek için Kıbrıs'a çekilip hacılara ve hastalara yönelik çalışmalarını burada sürdürmeye karar verdiler. 1309'da Rodos'u ele geçirdiler. Burada bir hastane kurup adayı bağımsız devlet gibi yönettiler. Doğu Akdeniz'de güçlü bir donanmaya sahip oldular. 1522'de Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlılar Rodos'u ele geçirdi, ama 1530'da Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Karl, Malta adasını tarikata bağışladı. Şövalyeler Osmanlı saldırılarına karşı direnerek donanmalarını güçlendirdiler ve gelişmiş bir hastane kurdular; en parlak dönemlerini burada yaşadılar. Osmanlı tehdidinin azaldığı 17. ve 18. yüzyıllarda tarikat da giderek zayıfladı. 1798'de Malta Adası Napolyon Bonapart'ın eline geçti. Tarikatın merkezi 1834'te Roma'ya taşındı.
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Hospitalier_Şövalyeleri Son Erişim?).